

Växtinventering och skötselåtgärder

en studie av Rectorsgårdens trädgård i Uppsala

av Maria Engelbrekts

Plant Inventory and Measures of Maintenance
A Case Study of Rectorsgården's Garden in Uppsala

Kandidatarbete vid institutionen för stad och land, SLU Uppsala

Kandidatarbete vid institutionen för stad och land i Uppsala, LA- avdelningen

EX0529 Kandidatarbete i landskapsarkitektur, 2010, 15hp på landskapsarkitektprogrammet

© Maria Engelbrekts

Titel: Växtinventering och skötselåtgärder – en studie av Rektorsgårdens trädgård i Uppsala

Engelsk titel: Plant Inventory and Measures of Maintenance – A Case Study of Rektorsgården's Garden in Uppsala

Nyckelord: Rektorsgården, växtinventering, växtmaterial, parkskötsel, skötselåtgärder

Handledare: Tom Ericsson, institutionen för stad och land

Examinator: Anna Tandre, institutionen för stad och land

Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se/>

Inledning

En av de viktigaste aspekterna i arbetet som landskapsarkitekt är att ha en förståelse för hur växter fungerar. Det är vårt jobb att se till att rätt växt planteras på rätt plats så att en anläggning får den karaktär som eftersträvas. Men det är minst lika viktigt att anläggningen därefter sköts på ett sådant sätt att denna karaktär bibehålls.

Detta arbete kommer att behandla skötselåtgärder av vedartade växter i stadens parker och grönområden.

Det bästa sättet att lära känna växter, hur de beter sig och deras behov är att faktiskt bege sig ut i fält och se med egna ögon. För att lära mig mer om skötsel och åtgärder har jag därför valt att göra en inventering av träd- och buskplanteringar i Rectorsgårdens trädgård i Uppsala. Valet föll på Rectorsgården på grund av att det är en park av lämplig storlek i förhållande till arbetets omfattning men som ändå har en varierad och intressant vegetation.

Syfte

Syftet med det här arbetet är att genom en fallstudie studera växtmaterialet i en offentlig park. Efter en inventering och en bedömning av tillståndet hos vedartade växter i en befintlig anläggning skall arbetet resultera i ett förslag till åtgärder för att förbättra kvaliteten på växtmaterialet. Denna studie skall således exemplifiera och svara på frågan om vilka typer av skador som kan förekomma i en offentlig park och vilka åtgärder som då bör vidtas.

Bakgrund

I slutet av 1860-talet byggdes Katedralskolan i Luthagen i norra delen av Uppsala. I samband med detta uppfördes även en rektorsgård som fungerade som bostad åt skolans rektorer fram till 1960. Den tillhörande trädgården kom till tack vare dåvarande rektor Manfred Mustafa Floderus intresse för botanik. Den första oktober 1982 förklarades Rectorsgården som byggnadsminne och riktlinjer lades fram för bevarandet av byggnaden och dess närmaste omgivning. Punkt tre och fyra i skyddsföreskrifterna behandlar trädgården:

- Området närmast kring huvudbyggnaden, d.v.s. tillhörande gårdstomt angiven på bifogad karta, får inte utan länsstyrelsens tillstånd ytterligare bebyggas eller bli föremål för annan väsentlig förändring.
- Ägaren skall ägna huvudbyggnaden och det i punkt 3 angivna området med därinom befintlig trädgårdsanläggning för deras bestånd erforderligt underhåll.

(Länsstyrelsen Uppsala län, 1982).

Rectorsgårdens trädgård var en av flera parker i Uppsala som rustades upp under 1999 (Uppsala kommun, 1999). Inför upprustningen gjordes en inventering och analys av vegetationen av Roger Elg och Tomas Lagerström på SLU, Ultuna (Elg & Lagerström, 1998). Det slutliga förslaget stod White Arkitekter för. Parken har dock länge varit känd av uppsalaborna för sin gräsmatta som på våren består av ett blått hav av rysk blåstjärna (*Scilla siberica*). Idag används Rectorsgården till undervisning för elever som går International Baccalaureate på Katedralskolan. Trädgården är öppen för allmänheten så att den som vill kan ta en promenad på de snirkliga gångvägarna eller bara sätta sig på en bänk och njuta av vårsolen.

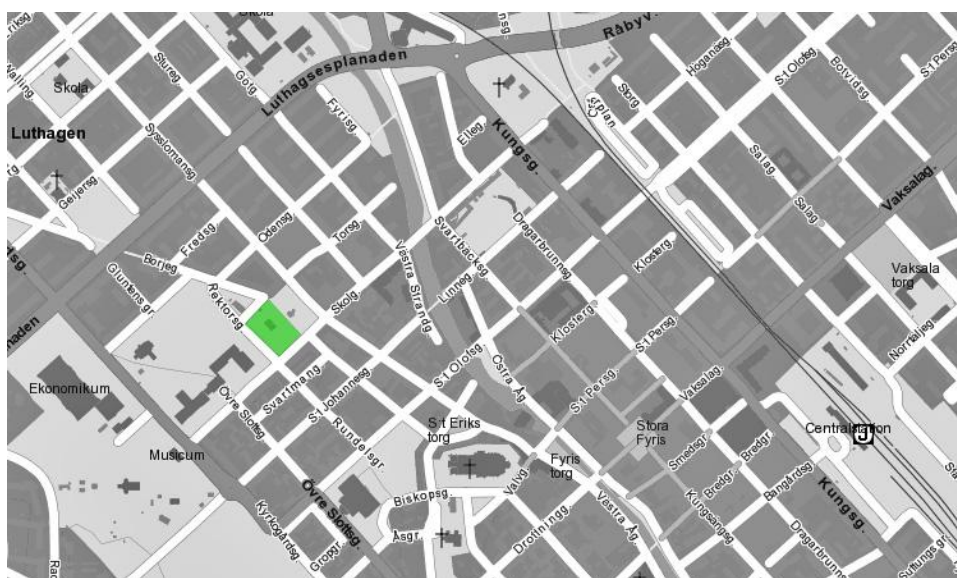
Plan över Rektorsgårdens trädgård.
Illustration: Maria Engelbrekts 2010

Skala 1:500/A4

Avgränsningar

Inventeringen omfattar vedartat växtmaterial i Rektorsgårdens trädgård. På grund av årstiden inkluderas inte örtartade växter. Även arbetets tidsbegränsning spelade in i detta beslut.

Åtgärder begränsas till mekaniska skador, det vill säga skador som orsakats av påfrestningar utifrån, och sjukdomar eftersom det på grund av årstiden är svårt att avgöra med blotta ögat om en växt lider av exempelvis näringsbrist. Arbetet fokuseras på växter med skador medan övriga, friska växter inte kommenteras. En växtlista innehållande samtliga vedartade växter sammanställs.

Rektorsgårdens placering i Uppsala.

Källa: Eniro (2000)

Metod

Detta avsnitt beskriver hur jag har gått till väga i mitt arbete med uppsatsen och vilka metoder jag har använt mig av för att hitta information om ämnet.

För att studera vedartat växtmaterial och skötseln av detta har en studie av en befintlig anläggning i Uppsala genomförts. Resultatet bygger främst på en egen inventering av platsen, men även på litteratur, samtal med den ansvarige för parkskötseln samt kunniga inom ämnesområdet. Förutom min egen inventering har jag även undersökt hur väl man vid upprustningen anpassade sig efter inventeringen som gjordes 1998.

Litteratur och informationssökning

Eftersom Rektorsgårdens trädgård är en relativt liten, lokal park finns det inte mycket skriftlig information att tillgå. Genom egna observationer, kontakter på kommunen och andra muntliga källor har jag tagit reda på den information som behövts.

Mycket av den litteratur jag har använt mig av behandlar den praktiska delen av skötseln såsom hur olika träd och buskar bör behandlas vid exempelvis beskärning. Annan litteratur som har hjälpt mig i mitt arbete är sådan rörande trädskudomar och vilka symptom angripna växter har samt vilka åtgärder som då bör vidtas.

Inventering och samtal

Under inventeringen av trädgården började jag med att systematiskt gå igenom befintliga träd och buskar. Jag utgick från den plan över trädgården som finns på Uppsala kommuns informationstavla vid en av entréerna till parken, därefter ritade jag en egen plan där jag fyllde i samtliga växter eftersom den förstnämnda inte var komplett. Det första jag gjorde var att artbestämma dem och se om de hade några synliga skador eller tecken på sjukdom. Dokumentation skedde genom fotografering. Till min hjälp för artbestämning hade jag även tillgång till en växtinventering från 1998 (Elg & Lagerström, 1998).

Målet med inventeringen var att framställa en komplett växtlista över vedartade växter i trädgården och att ta reda på vilka sorters skador och sjukdomar som förekommer.

Nästa moment innebar att identifiera skadeorsaker och sjukdomar och undersöka vilka åtgärder som kan vara lämpliga att vidta. För att bedöma de skador jag funnit tog jag bland annat hjälp av min handledare Tom Ericsson¹ samt Maj-Lis Pettersson², båda anställda vid SLU, Ultuna. Fotografierna fungerade som underlag vid diskussionerna och underlättade förmedlandet av mina observationer.

För att kunna föreslå lämpliga åtgärder insåg jag att jag även bör ta reda på hur skötseln fungerar idag. Därför tog jag kontakt med Viviann Blomgren³ på Uppsala kommun som är arbetsledare och ansvarig för parkskötseln i de centrala delarna av Uppsala, där Rektorsgårdens trädgård ingår. Med hjälp av henne fick jag en inblick i hur den kommunala skötseln går till i en park i staden.

¹ Tom Ericsson, universitetslektor, samtal den 10 maj 2010.

² Maj-Lis Pettersson, hortonom, samtal den 10 maj 2010.

³ Viviann Blomgren, arbetsledare för parkskötsel i de centrala delarna av Uppsala, samtal den 10 maj 2010.

Resultat

Syftet med detta arbete var att genomföra en växtinventering av Rektorsgårdens trädgård för att exemplifiera vilka typer av skador som kan förekomma i en offentlig park. Växtinventeringen har lett till en lista på förslag till åtgärder som bör utföras för att förbättra kvaliteten på växtmaterialet. I detta avsnitt följer resultaten av arbetet.

Samtal

Jag stämde möte med Viviann Blomgren för att diskutera parkskötsel och vilken typ av skötsel kommunen bedriver i Rektorsgårdens trädgård. Att Rektorsgården är byggnadsminne är inget som påverkar dem i deras arbete. Blomgren berättar att så vitt hon vet finns det ingen skötselplan för trädgården utan arbetet består av *vanlig parkskötsel* såsom gräsklippning, fruktträdsbeskrning, ogrärensning, bevattning och renhållning. Skulle de exempelvis upptäcka att ett träd behöver fällas kontakter de Fritids- och naturkontoret på Uppsala kommun som tar beslut om större åtgärder.⁴ Vid ingrepp som innebär större förändring av parkens karaktär är det dock länsstyrelsen som beslutar (Länsstyrelsen Uppsala län, 1982).

Blomgren har varit arbetsledare sedan 2001 och kunde därför tyvärr inte berätta något om hur parken såg ut eller fungerade före upprustningen 1999.

Inventering

Rektorsgårdens trädgård är en rektangulär, relativt liten park på cirka 4000 m². Den västra delen av parken består av större träd såsom bok, ek, björk och lind. Värde att nämnas är den tyskoxel (*Sorbus torminalis*) som finns i parkens sydöstra del. Detta är ett träd som är ovanligt i Sverige, men exemplaret i Rektorsgårdens trädgård är praktfullt och ger en speciell karaktär åt parken med sin lutande stam. Stammen har stöttats upp med krycka vilket föreslogs i inventeringen från 1998. I övrigt består trädgården till stor del av fruktträd och bärbuskar vilket är till stort nöje för besökare. Trädgården känns välskött och ger ett fridfullt intryck som den lummiga stadsdelspark den är. Det mesta av vegetationen är frisk, men när man letar vidare hittar man även växter som inte är vid fullt så god vigör som man skulle önska. Fynden vid min inventering utgjordes av skador och sjukdomar, men även av problem som har att göra med den skötsel som utförs eller som skulle behöva utföras men inte gjorts.

Inventeringen resulterade i en växtlista samt förslag till skötselåtgärder som redovisas på följande sidor.

⁴ Viviann Blomgren, arbetsledare för parkskötsel i de centrala delarna av Uppsala, samtal den 10 maj 2010.

Växtlista

Nr	Art	Observation
1–2	<i>Malus domestica</i> – äpple (nyplanterat 1999)	
3	<i>Syringa vulgaris</i> – syren	
4	<i>Malus domestica</i> – äpple (nyplanterat 1999)	
5–6	<i>Malus domestica</i> – äpple	
7	<i>Malus domestica</i> – äpple	Mekanisk skada
8	<i>Syringa vulgaris</i> – syren	
9	<i>Philadelphus coronarius</i> 'Finn' – doftschersmin	
10	<i>Pyrus communis</i> – päron	
11–12	<i>Malus domestica</i> – äpple	
13–15	<i>Prunus domestica</i> – plommon	Angripna av plommon-ticka. Skadad bark.
16	<i>Syringa vulgaris</i> – syren	
17	<i>Syringa vulgaris</i> – syren	
18	<i>Syringa vulgaris</i> – syren	Extremt mycket vattenskott
19	<i>Prunus domestica</i> – plommon	
20–23	<i>Malus domestica</i> – äpple (nyplanterat 1999)	
24	<i>Malus domestica</i> – äpple (nyplanterat 1999)	Beskärningsskada
25	<i>Philadelphus coronarius</i> 'Finn' – doftschersmin	
26	<i>Syringa vulgaris</i> – syren	
27–28	<i>Malus domestica</i> – äpple	
29	<i>Sorbus torminalis</i> – tyskoxel	
30	<i>Quercus robur</i> – ek	
31–34	<i>Syringa vulgaris</i> – syren	
35	<i>Philadelphus coronarius</i> 'Finn' – doftschersmin	
36	<i>Euonymus europaeus</i> – benved	
37	<i>Philadelphus inodorus</i> – storblommig schersmin	
38	<i>Syringa vulgaris</i> – syren	
39	<i>Sambucus racemosa</i> – druvfläder	Beskärningsskada
40	<i>Syringa vulgaris</i> – syren	
41	<i>Sambucus nigra</i> – fläder	
42–44	<i>Syringa vulgaris</i> – syren	
45	<i>Ulmus glabra</i> – alm	
46	<i>Corylus avellana</i> – hassel	
47	<i>Fagus sylvatica</i> – bok	
48	<i>Fagus sylvatica</i> – bok	Rödvårtsjuka
49	<i>Betula pendula</i> – vårtbjörk	
50	<i>Tilia x vulgaris</i> – parklind	
51	<i>Tilia x vulgaris</i> – parklind	
52	<i>Crataegus holmesiana</i> – kärrhagtorn	
53	<i>Betula pendula</i> – vårtbjörk	
54	<i>Fagus sylvatica</i> – bok	
55	<i>Quercus robur</i> – ek	
56	<i>Crataegus holmesiana</i> – kärrhagtorn	Avbrott i häcken
57	<i>Juglans regia</i> – äkta valnöt	
58–90	<i>Ribes</i> ssp. – röda, svarta och vita vinbär, olika sorter	

Rektorsgårdens trädgård. Plan med numrering.
Illustration: Maria Engelbrekts 2010

Skala 1:500/A4

Objektsbeskrivning

Nedan följer en beskrivning av de objekt som är i behov av åtgärder. Se numrerad plankarta ovan.

Objekt nr 7: *Malus domestica*

Äldre äppelträd som åsamkats mekanisk skada, troligtvis genom att någon brutit av en gren. Detta är ett stort och mycket ojämnt sår som kan bli svårt att valla över. En sådan typ av skada är mer sårbar, vilket ökar risken för röta och parasiter (Vollbrecht 1989, s. 87). Det bästa vore att beskära grenen innanför såret för att få ett jämnt snitt som trädet lättare kan läka.

Objekt nr. 7. Mekanisk skada på äppelträd.

Objekt nr 13-15: *Prunus domestica*

Äldre plommonträd som enligt Elg och Lagerström (1998) är angripna av plommonticka (*Phellinus pomaceus*). Plommonticka är en sårparasit som orsakar att grenar och till slut hela träd vissnar (Nilsson & Åhman, 1991). Trädstammarna är kraftigt skadade då barken på vissa ställen flagnat i stora sjok. Enligt Maj-Lis Pettersson är detta inte direkt orsakat av plommonticka, men det är möjligt att tickan är en bidragande orsak även till denna skada genom försvagad vitalitet hos träden.⁵ Sådana ansenliga skador i barken kan

Objekt nr. 13-15. Angripna plommonträd.

⁵ Maj-Lis Pettersson, hortonom, SLU, samtal den 10 maj 2010.

innebära att trädens transportsystem för näringsämnen försämrats (Ericsson 2009, s. 6-7).

I inventeringen från 1998 ansågs dessa plommonträd vara ett ”kuriöst inslag” och föryngring genom rotskott föreslogs. Om man inte hittar livskraftiga rotskott, men ändå bedömer det som viktigt att denna plommonsart bevaras kan man försöka ympa på en annan grundstam. Mitt förslag är annars att ta bort dessa plommonträd eftersom de på sikt kan utgöra en fara för besökare om de till slut dör helt och faller omkull.

Objekt nr 18: *Syringa vulgaris*

Stor syrenbuske som skjutit extremt mycket vattenskott. Mitt förslag är att denna bör beskäras till en luftigare buske. Detta för att undvika att den på sikt skuggar marken och hämmar blomningen av rysk blåstjärna på våren.

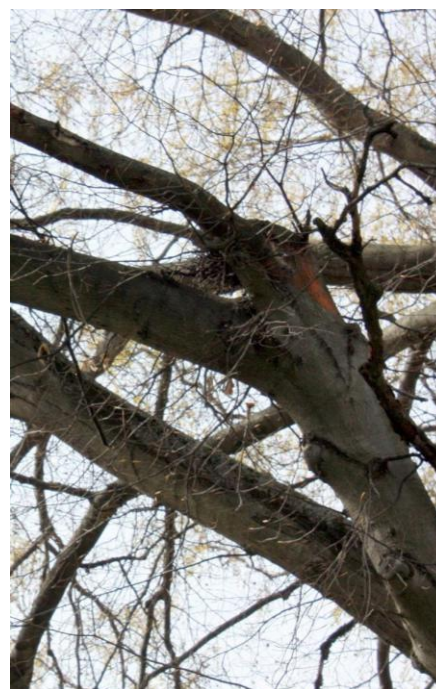
Objekt nr 24: *Malus domestica*

Äppelträd med beskärningsskada på huvudstammen nära toppen. Skadan består av ett cirka 15 centimeter långt sår som dock såg ut att vara fint övervallat. Troligtvis uppstod skadan i samband med beskärning. Skadan utgör inte någon fara för trädets hälsa, men eftersom det är så pass ungt anser jag att man ändå bör beskära toppen under skadan vilket även skapar en finare kronform.

Objekt nr 24. Pilen visar beskärningsskadans läge.

Objekt nr 39: *Sambucus racemosa*

Druvfläder med beskärningsskada vid basen. Denna skada uppstod troligtvis också i samband med felaktig beskärning då en gren som skulle tas bort fläkte upp ett sår i stammen. I det här fallet anser jag dock inte att någon åtgärd behöver vidtas eftersom druvfläder är en relativt tålig växt.

Objekt nr 48: *Fagus sylvatica*

Stor bok som efter beskärning drabbats av rödvårtsjuka (*Nectria cinnabarina*). Rödvårtsjuka angriper oftast skadade grenar på träd och buskar (Vollbrecht 1989, s. 112). Enligt Maj-Lis Pettersson var grenen som lämnades kvar vid beskärningen för svag för att klara av att transportera nödvändig näring.⁶ Den väsentligt grövre grenen strax nedanför (se bild) var starkare och tog därför all näring, vilket ledde till att den mindre grenen försvagades och blev mottaglig

Objekt nr. 48. Rödvårtsjuka på bok.

⁶ Maj-Lis Pettersson, hortonom, SLU, samtal den 10 maj 2010.

för rödvårtsjuka. För att undvika detta borde snittet ha lagts ovanför den grövre grenen även om den smalare grenen var vital vid beskärningstillfället.

Den åtgärd som är nödvändig i nuläget är att beskära grenen och ta bort den del som är angripen av rödvårtsjuka för att undvika att trädet på sikt tar större skada.

Objekt nr 56: *Crataegus holmesiana*

Ojämn häck av kärrhagtorn. Denna häck växer längs med staketet i parkens nordvästra del med ett avbrott på ett par meter i mitten. I det här fallet är växten frisk och vital, men det jag ställer mig frågande till är skötseln. Om häcken är tänkt att vara kvar bör hålet i mitten planteras igen för att ge ett prydligare uttryck.

Diskussion

Syftet med detta arbete var att undersöka växtmaterialet i en offentlig park samt att föreslå skötselåtgärder för att förbättra kvaliteten på detta.

Växtinventeringen var mycket givande för mitt eget lärande. Det visade sig svårt att hitta specifik litteratur om hur man går tillväga vid en växtinventering. Istället har jag själv fått fundera på vad jag tycker har varit viktigt att tänka på. På grund av årstiden fanns det vissa svårigheter när det gällde artbestämningen av växterna eftersom knopparna precis hade börjat spricka upp. Tidigare på året hade det varit lättare att identifiera träd och buskar med hjälp av knopparna och senare på året hade jag kunnat titta på löv, blommor eller fruktställningar. När jag senare fick ta del av växtinventeringen som gjordes 1998 kunde jag dock sammanställa en komplett växtlista. Årstiden underlättade däremot vid inventeringen av skador. När jag återvände till platsen i juni kunde jag konstatera att det var mycket svårare att upptäcka många av de skador jag med lätthet funnit en månad tidigare.

Dokumentation i form av fotografier och anteckningar har varit av stor vikt i mitt arbete. Det är avgörande att man undersöker flera olika aspekter eftersom så mycket hänger ihop. Det räcker till exempel inte att konstatera en skada utan att samtidigt titta på omgivande faktorer. Som jag tidigare nämnt underlättar även fotografier vid diskussioner med personer som inte har möjlighet att besöka platsen själva.

När det gäller samtal med personer hade det varit intressant att diskutera skötseln på plats i trädgården för att få en bättre anknytning och en mer konkret diskussion. När jag träffade Viviann Blomgren på hennes kontor var det svårt att ställa frågor om specifika åtgärder. Istället blev det en mer allmän diskussion om hur parkskötseln hanteras. Det hade även varit givande att ta reda på hur kommunen arbetar med utbildning för parkarbetare. Detta eftersom det är så viktigt att man vet vad man gör när man handskas med levande växtmaterial. Har man inte kunskap om hur en växt reagerar på en viss skötselåtgärd kan det leda till att man i slutändan inte får den effekt som eftersträvas.

Jag har fått upp ögonen för vilka typer av påfrestningar en park i stadsmiljö utsätts för. Rektorsgårdens trädgård har gott om fruktträd och bärbuskar. Detta innebär en ökad risk för slitage på grund av ovarsam behandling. Exempelvis kan man råka bryta av en trädgren när man sträcker sig efter ett äpple. I en offentlig park är det omöjligt att vara lika noggrann och mån om träd och buskar som i en privat trädgård.

En slutsats jag har kommit fram till är att det är viktigt att man har någon sorts plan för hur framtiden ser ut för en park. Särskilt i sådana fall som detta då Rektorsgården är byggnadsminne och har ett särskilt skydd som även inkluderar

trädgården. Det innebär att det finns en skyldighet att ta hand om den och värna om dess karaktär. Finns det ett mål med skötseln tror jag dessutom att det blir lättare för parkarbetare att se vad som bör åtgärdas och varför. Detta gäller alla parker och inte bara Rektorsgårdens trädgård. Om skötselarbetare enbart fortsätter med standardiserade rutiner för parkskötsel misstänker jag att det finns en risk att man i själva verket missar de verkliga behoven. Ett sådant exempel kan vara syrenen som nämns i resultatavsnittet. Om man som i detta fall inte tänker på att gallra ur täta buskar kan konsekvensen till slut bli att det blir för skuggigt för *Scilla*-beståndet om våren och parken har då förlorat sin speciella karaktär.

Sådana indirekta konsekvenser är en anledning till att det är så betydelsefullt med skötselmål. Att kunna åtgärda skador är viktigt, men med rätt skötsel från början kan man slippa en del av åtgärdsarbetet.

Referenser

Elg, R. & Lagerström, T. (1998). *Rektorsgården – Inventering, dokumentation och analys av vegetation*. Opublicerad rapport. Ultuna: Sveriges Lantbruksuniversitet.

Eniro (2000). Karta över Uppsala. (Elektronisk). Tillgänglig: < <http://www.eniro.se> > (2010-05-09)

Ericsson, T. (2009). *Särtryck ur Hemträdgården 2007-2008 – Växtbiologi*. Uppsala: Riksförbundet Svensk Trädgård.

Länsstyrelsen Uppsala län (1982, senast uppdaterad 2004-07-01). *Rektorsgården vid Katedralskolan*. Byggnadsminnen i Uppsala. (Elektronisk). Uppsala: Länsstyrelsen. Tillgänglig: < <http://www.c.lst.se/templates/Page.aspx?id=754> > (2010-04-15)

Nilsson, L. & Åhman, G. (1991). kap. 3: Plommon, *Prunus domestica*. *Kompendium i växtpatologi – Sjukdomar hos trädgårdsväxterna* (Elektronisk). Sveriges Lantbruksuniversitet, Institutionen för växt- och skogsskydd. Tillgänglig: < http://chaos.bibul.slu.se/sll/slu/utan_serietitel_slu/UST91-1/UST91-1AA.HTM > (2010-05-05)

Uppsala kommun (1999). *Miljöredovisning för Uppsala kommun 1999* (Elektronisk). Uppsala: miljökontoret. PDF-format. Tillgänglig: < http://www.uppsala.se/Upload/Dokumentarkiv/Extern/Dokument/Om_kommunen/Miljoarbete/miljored99.pdf > (2010-04-15)

Vollbrecht, K. E. F. (1989). *Träd – deras biologi och vård*. Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet.

Samtliga fotografier är tagna av författaren 2010.